

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2019

Luboš Mečíl

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

České Slezsko pod vlivem industrializace

Luboš Mečl

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

České Slezsko pod vlivem industrializace

Luboš Mečl

Vedoucí práce:

Mgr. Daniel Sosna, Ph. D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 2019.....

Mé poděkování patří zejména Mgr. Danielu Sosnovi, Ph. D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

OBSAH

1	Úvod	1
2	Racionalita člověka	2
2.1	<i>Lidská racionalita klasickým pohledem Maxe Webera</i>	2
2.2	<i>Racionalita v modelu neoklasické ekonomie</i>	4
2.3	<i>Kolektivismus jako protiklad neoklasické ekonomie</i>	5
2.4	<i>Neregulovatelnost ekonomického chování</i>	6
2.5	<i>Ekonomická antropologie Stephena Gudemana</i>	7
2.6	<i>Racionální chování</i>	7
2.7	<i>Důvěra spojená s rizikem</i>	8
3	Vliv ideologie	8
3.1	<i>Ideologie nakloněná dělnictvu, dělnictvo tolerující ideologii</i>	9
3.2	<i>Motivace k pracovnímu nasazení</i>	10
3.3	<i>Horník 2. poloviny 20. století z etnografické perspektivy</i>	10
4	Vymezení regionu	11
4.1	<i>Situace v regionu 1. poloviny 20. století</i>	11
4.2	<i>Situace v regionu 2. poloviny 20. století</i>	12
4.3	<i>Situace v regionu v 21. století</i>	13
4.4	<i>Transformace</i>	13
4.5	<i>Industriální a postindustriální společnost</i>	13
5	Metodologie	14
5.1	<i>Výzkumné otázky</i>	14
5.2	<i>Informátoři/výběr vzorku</i>	14
5.3	<i>Zvolené metody terénního výzkumu</i>	15
5.4	<i>Získávání dat</i>	15
5.5	<i>Etická stránka sběru a analýzy dat</i>	16
5.6	<i>Analýza dat</i>	16
6	Výsledky výzkumu	16
6.1	<i>Přínosy profese</i>	17
6.1.1	<i>Aktuální pohled na ekonomickou stránku profese</i>	17
6.1.2	<i>Důchody, kompenzace</i>	19
6.1.3	<i>Byty a podnikové benefity</i>	20
6.1.4	<i>Přátelství</i>	21
6.2	<i>Nevýhody profese</i>	21
6.2.1	<i>Nebezpečí</i>	21
6.2.2	<i>Zdraví</i>	22
6.3	<i>Zdevastovaná krajina, odchod lidí z regionu</i>	23
6.4	<i>„Vojna“ nebo „šachta“</i>	24

7	Závěr	25
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	27
8.1	<i>Literatura</i>	27
8.2	<i>Internetové zdroje.....</i>	28
9	RESUMÉ	30
10	Přílohy.....	31
	<i>Příloha 1: Informovaný souhlas</i>	31
	<i>Příloha 2: Tabulka kódů</i>	32
	<i>Příloha 3: Členská legitimace KSČ.....</i>	34
	<i>Příloha 4: Oprávnění nosit odznaky brigády socialistické práce</i>	40
	<i>Příloha 5: Propůjčení čestného názvu od ministra ČSSR</i>	42
	<i>Příloha 6: Vyznamenání za pracovní obětavost propůjčené prezidentem ČSSR</i>	43
	<i>Příloha 7: Čestné odznaky vzorného pracovníka.....</i>	44
	<i>Příloha 8: Současné náborové letáky.....</i>	45

1 Úvod

V této práci se v rámci geograficky vymezeného regionu snažím nastínit rozměr lidského myšlení a rozhodování ve volbě stát horníkem. Domnívám se, že u fyzicky a psychicky extrémně náročných druhů povolání lze nalézt ostré rozpory ve vnímání jejich přínosu pro zúčastněného jedince. K takovým povoláním bezpochyby patří i těžba v hlubinných dolech. Pozitivní a negativní hodnocení zaměstnanců dolů se navzájem překrývají ale i ostře narážejí. Z tohoto důvodu jsou vedle jednoznačných odpovědí informátorů akcentována i subjektivní data s důrazem na individualitu každého z nich.

Terénní výzkum jsem zasadil do regionu, který byl v minulosti utvářen hospodářskými potřebami, politickým kurzem země, ale i geopolitickými specifiky a národnostním složením. Socialismus formoval představy o „dělnické třídě“ jako o hnací síle tehdejší společnosti a pokroku. Horník v ní měl mít výsadní postavení a navenek působil až ikonickým dojmem. Nebezpečí, špatná kvalita pracovního prostředí a jejich dopady na život a zdraví na jedné straně byly v představách zaměstnanců dolů vyvažovány nadprůměrným výdělkem a sociálním zabezpečením lidských potřeb. Lidé za prací cestovali napříč republikou ve snaze zajistit si nadstandardní příjem, bydlení pro své rodiny a jiná privilegia. Vybuďovala se řada sídlišť odpovídající potřebám socialistického režimu v duchu socialistického realismu, která měla zajišťovat bydlení a sociální potřeby pro zaměstnance těžkého průmyslu.

Minulý režim prezentoval profesi horníka jako elitního reprezentanta dělnické třídy, jako „výkladní skříň“ tehdejší společnosti. Převažoval fakticky takový pohled i ve společnosti samotné? Pokud ano, motivovala tato skutečnost k tomu stát se horníkem? Nebo byla tato motivace spíše poháněna racionalitou a maximalizací prospěchu pro jedince a jeho rodinu? Na jedné straně tedy stojí socialistická ideologie vyzdvihující společenský status dělníků zaměstnaných v hlubinných dolech a na straně druhé volba jedince pracovat v potencionálně nebezpečném prostředí ve snaze se materiálně zabezpečit.

Od 90. let 20. století však dochází k restrukturalizaci českého průmyslu a k odklonu od těžkého, zejména hutního průmyslu. V důsledku toho také dochází k útlumu těžby a k významnému snižování počtu zaměstnanců dolů. Rovněž dlouhodobě dochází i ke změně charakteru krajiny, na niž se důlní vlivy odrážejí. Opuštěná pracoviště horníků na člověka působí velmi tristně a do volné přírody až nezařaditelně. K tomuto se přidává devastující vliv na přírodní prostředí a zřetelný odliv pracovní síly na západ země, respektive do větších měst

a aglomerací s jinou strukturou trhu práce. Má práce se dotýká i těchto témat, neboť se domnívám, že je život Slezanů úzce spojen i s významem krajiny a odlivem mladých lidí z regionu.

Výzkum byl zaměřen na výpovědi horníků, kteří zažili socialistický „lesk“ i „bídu“ tohoto zaměstnání doprovázející konec 20. století. Vedle shodných vyjádření byla věnována pozornost i nejednoznačnosti v hodnoceních a postojích, které formovala změna politického režimu a socioekonomické změny. Pozornost byla také věnována vnímání nově přicházejících skutečností formujících region. Aktuálními tématy jsou sociální a ekologické důsledky monostrukturně zaměřeného regionu a hledání nových alternativ, kudy se má Moravskoslezský kraj ubírat.

Tato bakalářská práce se snaží nalézt odpovědi mezi motivací individuální volby jedince v kontextu tlaku kolektivních představ a norem. Z tohoto důvodu je tematicky zařaditelná do ekonomické antropologie. Ta je velmi různorodá jak po teoretické, tak po terminologické stránce. Proto tato práce předkládá několik způsobů, jak se dá na jednání jednotlivce pohlížet v kontextu jeho volby a racionality. Postupuje od klasického rozdělení Maxe Webera a jeho brzkých následovníků po současné modely Webba Keanea a Stephena Gudemana.

2 Racionalita člověka

Klasičtí ekonomové sice pojem racionalita nepoužívali, ale obecně se pod ním skrývalo sledování vlastního zájmu bez ohledu na bohatství ostatních, volba nejvyšší míry výnosu a minimalizace nákladů. Koncept racionality dostal ve standardní ekonomii pevný základ i přes kritické a zdrženlivé postoje marxistických ekonomů, francouzských strukturalistů i amerických institucionalistů. Pevné místo pro tento koncept našli neoklasičtí ekonomové jako například Karl Popper, jenž racionalitu pojímá jako vědu hledající obecné zákony. Neoklasické pojetí racionality bývá často kritizováno ale i přes jeho popisnou nepřesnost jej Marek Loužek vyzdvihuje pro nedostatek jiných alternativ (Loužek, 2009: 556).

2.1 Lidská racionalita klasickým pohledem Maxe Webera

Pojetí racionality Maxe Webera je v řadě diskuzí stále současné a doposud teoreticky nepřekonané. Proniká politickou vědou, ekonomikou i sociologií. Ve všech společenských vědách má své oponenty i přívržence, kteří se snaží rozpracovat Weberovy teze podle

různých kritérií a teorií. Stephen Ackroyd Weberovo pojetí obhajuje a na základě případových studií z britského průmyslu vyvozuje, že se skutečně racionalita v lidském životě objevuje více než si lidé připouští. Weberův model je přijatelný i pro Wolfganga Schluchtera, který v něm spatřuje kompromis pro současné společenskovední debaty. Sám odlišuje tři způsoby nazírání na slovo racionalismus. Prvním významem je schopnost ovládat věci kalkulací, druhým významem je systematizace smyslových souvislostí, intelektuální zpracování a vědecká sublimace cílů. Třetím významem je vzdělání a metodické vedení života (Loužek, 2005: 472, 485, 509, 512).

Obhájcem Weberova konceptu je také Stephen Kalberg, který na Weberovo pojetí reaguje v článku *Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History*. Marek Loužek na tuto Kalbergovu interpretaci namítá, že není správná, neboť nezahrnuje hodnoty do racionalizačního procesu ve vztahu k vědě, přestože společenské vědy zkoumají především lidské hodnoty (Loužek, 2005: 510).

„Kalberg [1980] upozorňuje na čtyři ideální typy racionality, jež lze u Webera nalézt a které odkazují na vzorce jednání v rámci civilizací, institucí, organizací, skupin: praktickou, teoretickou, substantivní a formální. Lidé vedení praktickou racionalitou prostě akceptují danou situaci a zvolí nejlepší způsob, jak se s ní vyrovnat. Teoretická racionalita uchopuje realitu pomocí abstraktních pojmů. Nahlíží za každodennost, umožňuje porozumět světu jako smysluplnému universu. Nevede k akci, ale k poznání. Substantivní racionalita pomáhá volit prostředky k dosažení takových cílů, které vyplývají ze systému hodnot. Přitom nelze určit, který hodnotový systém je racionálnější nad jiné a ani to není podstatné. Konečně formální racionalita zahrnuje kalkulaci cílů a k nim adekvátních prostředků. Zatímco praktická racionalita se zabývá pragmatickými zájmy jedince samého, formální racionalita se odvolává na univerzálně aplikovaná pravidla, zákony a nařízení.” (Pechová, 2001: 466)

Odpůrci argumentují nepřehledností, různorodostí a zmateností velkého množství definic Weberova konceptu. Mezi takové kritiky patří Arnold Eisen, Michael Hartmann či Manfred Hennen. Debata se vede i nad pojmem ideální typ, a to nejen nad vznikem pojmu ale i jeho možnou aplikovatelností. Obhájci v něm vidí jediné východisko pro tvorbu pojmů ve společenských vědách. Oponenti namítají, že ne všechny typy jsou nutně *ideální* a Weber podle nich tímto nepřipouští existenci *reálných* typů (Loužek, 2005: 513). Ideální typ slouží k lepší srozumitelnosti reálného jednání, je to metodický prostředek. Nelze jej však považovat za racionalistický předsudek sociologie (Weber, 2009: 137).

Raymond Boudon v návaznosti na Weberovy myšlenky vyzdvihuje metodologický individualismus, podle něhož tkví vysvětlení určitého sociálního jevu v porozumění individuálního jednání, postoje či víry. Hodnoty jsou podle něj věci osobní volby. Díky uspořádání moderních společností je jednotlivcům umožněno si vybírat za škály sad hodnot. Na hodnoty přijaté jednotlivcem lze pohlížet z více perspektiv. Mohou být produktem instinktů hluboce zakořeněných v jeho osobnosti, to odkazuje k přístupu Friedricha Nietzscheho. Na druhé straně také mohou být inspirovány jakoukoli silou či úvahou v kontextu svobody člověka, to odkazuje k přístupu Jeana-Paula Sartreho (Loužek, 2005: 518).

2.2 Racionalita v modelu neoklasické ekonomie

John Stuart Mill a Karl Marx jsou považováni za poslední široce uznávané klasické politické ekonomy. Zatímco se marxismus ideologicky vydal vlastní cestou, utilitarismus Johna Stuarta Milla byl přestavěn v neoklasické paradigma, které definuje ekonomii od 70. let 18. století dodnes. Jádrem této transformace, nazývané *marginalistická revoluce*, byli William Jevons, Carl Menger a Léon Walras (Hann, 2011: 37). Neoklasická ekonomie se opírá o metodologický pozitivismus a z jejího pohledu se racionalita aktérů zrcadlí ve snaze o dosažení maximálního ekonomického užitku a minimalizaci nákladů (Melzochová, 2013: 10). Předmětem kritiky bývá v tomto kontextu neomylný, vševědoucí a ve svůj prospěch vše činící postava *Homo economicus*. Ta v porovnání se skutečnými lidmi balancuje na okraji s nelidskými vlastnostmi. Vedle absence emocí, tato osoba disponuje sebestředností, vypočítavostí a dokonalou sebekontrolou. Mnoho vědeckých prací argumentuje proti konceptu *Homo economicus* tím, že skuteční lidé však neignorují náklady za určitou činnost, mají omezenou sílu vůle, mají schopnost myslet dopředu a zdůvodňovat zpětně svá rozhodnutí. Tim Harford ve své knize poskytuje důkazy o důmyslnosti na první pohled nedůmyslných lidí (Harford, 2010: 22).

Neoklasický model je založen na metodologickém individualismu, tedy na vnímání člověka jako racionálně myslícího individua. Koncept *Homo economicus* samozřejmě nemá jen odpůrce (Melzochová, 2013: 6). Například Max Weber vyzdvihuje užitečnost tohoto konceptu pro jeho „ideální“ charakter v sociologických i ekonomických pojmech (Loužek, 2005: 475, 484). Navíc jeho latinská forma názvu zachycuje metodologický individualismus ve společenských vědách od časného dvacátého století (Hann, 2011: 37).

2.3 Kolektivismus jako protiklad neoklasické ekonomie

„Durkheim zdůrazňuje kolektivní charakter tvorby společnosti a skutečnost, že část kultury je kulturou materiální nebo materializovanou (např. architektura, ale svým způsobem i právo). Ale většina kolektivního života materializována není, a tento kolektivní život je v neustálém pohybu, a také proto nemůže nabýt materiální podobu. Ostatně i pod takovými ustálenými entitami, jako je morálka a právo, pulzuje život. Jejich předpisy jej jen vyjadřují. Nevzbudily by ohlas, kdyby neodpovídaly konkrétním tendencím a dojmům ve společnosti. Jsou jejich znakem.” (Holzbachová, 2007: 21)

Kolektivismus byl spojen s ideologickými koncepty tzv. socialistického humanismu a byl povýšen na mravní princip. Jeho vznik je údajně projevem třídní solidarity zejména z formujícího se vědomí dělnické třídy. Primární ideou kolektivismu je přesvědčení, že společných cílů lze nejlépe dosáhnout vědomím centrálním řízením, to však předpokládá podřízení autonomie individua. Ve společnosti měl být obecným principem vztahů mezi lidmi (Petrusek, 2017).

Společenské jevy jsou výsledkem společného života lidí, existují mimo individuální vědomí. Jsou to druhy myšlení, jednání a cítění, které se jedinci vnucují. Tímto vnucováním na jedince vytvářejí společenský nátlak, pomocí kterého Emil Durkheim definuje společnost a společenské jevy. Do určité míry společnost nelze brát jen jako sumu jednotlivců a všichni lidé se v ní nemusí chovat stejně. Mohou si společenská pravidla přizpůsobit. To ovšem lze jen do té míry, dokud je takové přizpůsobení společností tolerováno. Společenský nátlak vychází z toho, že společnost má nad jedincem rozumovou a mravní převahu, navíc jedinec si tento tlak společnosti nedokáže sám vysvětlit. Do centra zájmu se v této oblasti dostalo náboženství, právo a morálka. Podle Durkheima je však působení společnosti na jedince převážně duchovní povahy (Holzbachová, 2007: 4).

Determinovaný systém tohoto působení je utvářen tím, čemu věří průměr členů jedné společnosti. V tomto kontextu upozadňuje vliv, který by mohli mít jedinci mezi sebou navzájem, je podle něj nepatrný. Kolektivní city nás ovládají, jsou neosobní, vedou ke shodě s našimi bližními a samy se oddělují od zbytku našeho vědomí. Tyto city reprezentují společnost. Poměr kolektivního vědomí je v různých společnostech odlišný a na vývoj společnosti se podílí působení vnitřních i vnějších podmínek. Hlavním faktorem je pro vývoj společnosti rostoucí dělba práce (Holzbachová, 2007: 19).

„Kolektivismus – politická a ideologická doktrína, která podřizuje zájmy individua zájmům širší kolektivity, tedy soc. skupiny, třídy, národa, církve, příp. obecně společnosti. Na základě tohoto podřízení zájmů vyžaduje také každá kolektivistická doktrína podřízení reálného chování individua regulím širšího společenství a osobuje si právo kontroly značně širokého spektra individ. i skup. chování a programově proto omezuje sféru lidských svobod.“ (Petrusek, 2017).

2.4 Neregulovatelnost ekonomického chování

Neoklasická ekonomika, v čele s modely *Homo economicus* a racionální volby, byla zpochybněna ekonomikou chování i studii morální ekonomiky. Antropolog Webb Keane však shledává, že všichni tito aktéři sdílí určité rysy. Na základě nedávné antropologické práce v oblasti etiky je podle jeho názoru patrné, že ekonomické chování není redukovatelné jen na individuální psychologii či na kolektivní normy. Tento přístup je ilustrován studii transakcí probíhajících na hranici tržní racionality a vztahů mezi osobami. Hodnota sociálních vztahů má tendenci vzdorovat instrumentalizaci a předsudky v interakcích lidí patří k základním funkcím racionality (Keane, 2019: 2).

Morální ekonomika má dlouhou tradici v antropologii, sociologii i historii. Mimoto je víceméně statická a podobně jako klasická ekonomie zachází s jednotlivcem jako se zdrojem iracionality, neboť spíše než vlastním „potřebám“ podléhá sociálnímu a kulturnímu řádu. Ten na jednotlivce uměle působí a vnucuje mu potřeby, které slouží ke konkrétním zájmům společnosti. Společnosti definují hospodářskou práci svých členů a omezují jejich legitimní hospodářské činnosti na základě morálního konsenzu. Jde o kolektivně uznávané a dodržované normy. Ústředním bodem tradice morální ekonomiky byla myšlenka, že členství v komunitě je samo o sobě dostatečným základem pro uplatnění ekonomických práv (Keane, 2019: 4).

Každodenní etika pomůže lépe porozumět členění etických a ekonomických dimenzí sociální existence. Zaměřuje se na to, jak působí hodnotící a hodnotové úsudky lidí v průběhu každodenního života. Podobně jako přístupy v morální ekonomice je i v každodenní etice ústředním předpokladem, že lidé žijí v komunitách. Ekonomické chování jedince se nevyskytuje ve společenském vakuu, jedinec reaguje na existující modely, normy a zvyky. Antropologie každodenní etiky nezačíná v kolektivitě, nebere totiž společnost jako danou. Nepředpokládá dokonce ani existenci konsenzu v rámci komunity. Sleduje sociální interakce a snaží se pochopit, jak kolektivní normy zachází s etikou jednotlivce jako s dimenzí běžných

činností se zaměřením na obecný sklon lidí. Zajímají ji úsudky a hodnocení, sklon k interakci a spolupráci mezi lidmi. Etiku definujeme jako orientaci na jiné lidi a aktivity, které jsou prováděny spíše pro sebe nežli jako nástroj či prostředek k nějakému cíli (Keane, 2019: 7).

Uvažování je především sociální fenomén a nelze z jeho kontextu vyjmout ostatní jedince. Sociální vztahy jsou základní složkou osoby a jsou pro jedince nezbytné ve smyslu motivace, vnímání sebe sama i vlastních hodnot a tužeb. Nelze pochopit ekonomické chování jednotlivce tím, že jej budeme posuzovat izolovaně od „zvyků“, které vytváří sociální vztahy a hodnoty. Ostatní lidé nás motivují k našim závazkům a povinnostem a jsou součástí cíle našeho chování. Až ostatní lidé dají hodnotu volbě, kterou má a poskytnou prostředky, abychom té hodnoty dosáhli (Keane, 2019: 17).

2.5 Ekonomická antropologie Stephena Gudemana

Gudemanovým východiskem je ekonomika založená na silném rozporu. Na řadě příkladů poukazuje na společenské napětí mezi vzájemností a trhem, které jsou přitom velmi úzce provázány. Trh odporuje vzájemnosti, na které je založen. Současně převládá v mnoha oblastech, buduje důvěru mezi lidmi i společné vazby a pomáhá utvářet ekonomiku na několika úrovních. Pod pojmem vzájemnost Gudeman zahrnuje jazyk, řeč, gesta, rituály, nepsané postupy či procesy stejně jako normy, zákony a další sociální dohody. Společně tak formují prostředí, ve kterém lidé žijí a spravují zdroje. Trh však zároveň i osoby odpojuje od vztahů vzájemnosti a vyzdvihuje kalkulaci, která vede k dosažení optimálních výsledků výměn mezi lidmi. Pro pochopení ekonomiky je tedy nezbytné správně popisovat lidskou vzájemnost, která je vžita spíše v komplexní síti sociálních vztahů nežli v materiální povaze (Sosna, 2010: 1).

2.6 Racionální chování

Myšlenka o racionálním chování je mezi odborníky diskutovaným tématem a je víceméně považována za kontroverzní. Lidé podle ní reagují na podněty, zvažují svůj rozpočet a prospěch z dané situace, berou zřetel na budoucí důsledky svých rozhodnutí. Ekonomové však na racionální chování a s ním spojené kalkulování nepohlíží jen jako na přímočaré finanční transakce. Zahrnují do něj i další, rozvitější úvahy, které se pro zúčastněného aktéra pohybují na pomezí bezpečnosti a nebezpečnosti daných rozhodnutí. Významnou roli zde hrají také okolnosti, za kterými se racionalita může za zdánlivou iracionalitou na první pohled skrývat. Zisk a výdělek je podle ekonomů jednou z motivací

řídící lidské činy. Naproti tomu finanční aspekt nemusí být určující v dosahování cílů jedinců. Racionální lidé reagují na kompromisy a podněty, zvažují důsledky a mají pochopitelné důvody svých rozhodnutí (Harford, 2010: 20, 40).

2.7 Důvěra spojená s rizikem

Důvěra je pojem, jenž je ve specifickém vztahu k okolnosti moderní doby-riziku. Rovněž se vztahuje k očekávání, a to naplněnému i zmařenému. Přirozenější nežli prožít život v neustálé nejistotě, je pro zúčastněné aktéry důvěřovat, že naše očekávání nebudou zmařena. Pohledem Niklase Luhmana je existence důvěry rozhodující v určitém směru lidského jednání. Člověk, který bere vinu sám na sebe, rozpoznává alternativy a čelí i rizikům, jedná v důvěře. Ač jsou riziko a nebezpečí úzce spojeny, nejsou totéž. Záleží na tom, zda jedinec při určitém uvažování o postupu ve svém jednání zvažuje či nezvažuje alternativy. Ten, kdo podstupuje vědomé riziko, si uvědomuje i hrozby které toto konkrétní jednání provázejí. Důvěra potom v tomto kontextu slouží ke snížení a minimalizaci nebezpečí spojenými s určitým typem činnosti. Riziko není jen individuální záležitostí v ohledu jednání, riziková prostředí ovlivňují masy jednotlivců (Giddens: 2010: 34-39).

3 Vliv ideologie

Na přelomu 18. a 19. století byla ideologie formována školou francouzských filozofů ve smyslu vědy o idejích. Do negativního vnímání se ideologie poprvé dostala v souvislosti s Napoleonovou kritikou zaměřenou na politické názory zastánců této školy. Následovalo spojení ideologie s marxistickými zakladateli, kteří ji syntetizovali s učením o třídních zájmech a koncepcí falešného vědomí (Keller, 2017). *„I když se Marxovo a Engelsovo pojetí i. vyvíjelo, zákl. myšlenka o odvozenosti forem myšlení od charakteru zájmů, které jsou dány především třídní pozicí, v něm přetrvala. Falešnost ideol. myšlení spatřuje marxismus ve snaze prezentovat určitý dílčí zájem jako zájem celku, zájem spol. Zároveň posunuje problém i. z roviny interpretace bytí do roviny praktické přeměny světa.“* (Keller, 2017)

Ideologie je specifický společenský fenomén, forma odrazu a osvojení si sociální reality, třídně determinovaný systém pojmů, obrazů, ideálů ale i ve společenské praxi zakotvený systém idejí. Ideologie je také odrazem společenského bytí. Základní gnozeologickou otázkou vztahující se k ideologii byl vztah o prvotnosti materiálních a druhotnosti ideologických vztahů. Pouze z hlediska materiálního chápání společenských

procesů lze odhalit ideologické aspekty ekonomického a sociálního života. Vědecko-poznávací, sociálně-organizující a orientující úlohu ideologie adekvátně vyjadřuje socialistická ideologie dělnické třídy. To je dáno společensko-politickým postavením dělnické třídy i rozvojem socialismu jako společenského systému (Bikkenin, 1981: 64, 244).

3.1 Ideologie nakloněná dělnictvu, dělnictvo tolerující ideologii

„S přebíráním sovětského modelu řízení ekonomiky a rychlého tempa růstu těžkého průmyslu se postupně měnily priority i v sociální politice. Z idejí sociálního státu se kladl největší důraz na plnou zaměstnanost a na diferenciaci sociální ochrany podle třídního principu. Rychlá tempa růstu těžkého průmyslu a mobilizace pracovních sil do těchto odvětví přispěla k mzdové a sociální preferenci jejich dělnictva, která se udržela i v dalších desetiletích. Během čtyřiceti let státního socialismu se pod vlivem strukturálních změn ekonomiky, tím i profesního a kvalifikačního složení dělnictva, měnilo i jeho sociální postavení. Základním východiskem při zkoumání postavení dělnictva v tehdejších podmínkách bylo jejich uplatnění v zaměstnání, od něhož se odvíjelo jejich sociální postavení, společenské aktivity a v zásadě i politické hodnoty a postoje.” (Kalinová, 2012: 12)

Podle mého názoru samozřejmě nelze postoje horníků k socialistické ideologii kategorizovat do přesně vymezeného prostoru. Lze ovšem na základě určitých historických událostí předpokládat, jaký mohl být charakter vztahu jedince k dřívější ideologii. Pokud bychom přes řadu námitek připustili následující argumenty, dalo by se i z tohoto příkladu usoudit, že byly postoje dřívějšího dělnictva motivovány racionalitou.

Opozice vůči někdejšímu režimu byla v Československu tvořena primárně z řad inteligence, která mnohem více pocítovala potřebu se veřejně vyjadřovat nežli nižší a střední vrstvy. Navíc je obecně vnímanou skutečností, že je obyvatelstvo politicky pasivní, pokud se jej události nějakým způsobem nedotýkají. Zde lze sledovat opačné postoje oproti sousednímu Polsku, kde byly protesty z řad dělnictva vůči režimu iniciované špatnými životními podmínkami. Sedmdesátá a osmdesátá léta u nás navazují na dřívější snahu vytvořit „nového socialistického člověka” s jeho definovanou morálkou, etikou a hrdostí na svou vlast. Jednotlivec však místo politiky upřednostňoval řešení vlastních problémů každodenního života a jeho vztah k politice měl spíše formální charakter (Rychlík 2015: 34).

„V důsledku přirozené generační výměny ale v sedmdesátých a osmdesátých letech tvořila většinu generace narozená bezprostředně před druhou světovou válkou, během ní, anebo až po ní, která vlastní zkušenost s „vítězným únorem” neměla. Byla spíše ovlivněna

liberálními šedesátými léty a událostí roku 1968. Nevnímala proto již Sovětský svaz jako osvoboditele země, ale jako okupanta. Členství v KSČ nespojovala tato generace s žádnými politickými ideály, ale jen s vlastním profesním vzestupem. Socialismus s jeho ideou sociálního rovnostářství už nebyl pro tuto generaci nijak přitažlivý” (Rychlík, 2015: 37)

3.2 Motivace k pracovnímu nasazení

Minulý režim se snažil propojit pracovní nasazení s řadou benefitů, které zaměstnancům dolů uděloval. Kromě finančních odměn dostávali horníci celou škálu čestných uznání, poděkování za předčasné splnění plánovaných úkolů za určitý rok a propůjčování čestných názvů. Tyto čestné názvy byly dokonce udělovány tehdejšími prezidentem republiky a ministrem paliv a energetiky ČSSR. Některá z těchto vyznamenání předkládám prostřednictvím naskenovaných materiálů v přílohách 4 až 7 (viz. kapitola 10).

3.3 Horník 2. poloviny 20. století z etnografické perspektivy

Petr Lozoviuk usuzuje, že každá artikulovaná minulost je pouze jednou z alternativ výkladu skutečných událostí, jež se staly v minulosti. S minulostí proto může být nakládáno různými způsoby. Rovněž i členové určitého společenství nemusejí společenskou realitu nutně konstruovat jednotně. Analytickým zájmem etnologa by proto mělo být odkrytí různých verzí dějinnosti. Pojmem „reálný socialismus” se dá označit politicko-geografický termín, z etické perspektivy se jedná o společenský systém vztahujícím se k lidské každodennosti. Právě každodennost jej vymezuje od socialismu pojímaného jako idealistické doktríny zasahující do řízení společnosti. Etnologie vždy zdůrazňovala význam orálních projevů, proto mohou být vhodnou sondou ke sledování dřívějších událostí vzpomínková vyprávění (Lozoviuk, 2009: 1).

Etnografie v rámci zájmu o dělnictvo prošla několika fázemi své expanze i stagnace. Rozvoj pro ni nešťastně přichází v době, která je negativně spojována hlavně s politickou ideologií. Zatímco od 50. let je patrná snaha vymezit se tzv. buržoazní etnografií spjatá s politickými snahami o prosazování montánní etnografie a etnografie dělnictva, je situace o několik let déle odlišná. Etnografové v polovině 60. let zvýšili svůj zájem o studium mimoevropských zemí. Do ústředí zájmu se dostává studium Afriky, a to i u předních představitelů dělnické etnografie jakou je například Olga Skalníková. Tento obrat k cizokrajným zemím byl právě na úkor etnografie dělníků. Ta byla ve stínu nového směru po řadu dalších let (Woitsch: 2012: 705).

Poté přichází kontroverzní sedmdesátá a osmdesátá léta, v nichž lze nalézt určitou ambivalenci v chápání přínosu zvýšeného zájmu etnografie o dělnickou profesi. Jeden pól v době tzv. normalizace představovalo ohrožení oboru s ideologickou kontrolou etnografického bádání. Na druhou stranu se od 70. let ustálil stabilní badatelský tým, a na dělnické etnografii se podílela řada odborníků. Negativně však v tomto kontextu působí, že tito odborníci na bádání participovali z donucení, zejména pro záchranu svých pozic a svého zaměstnání. Tato doba je rovněž v kontroverzním smyslu spojována s osobou Antonína Robka, jenž stojí za rozvojem etnografie dělnictva v 70. letech a zároveň stojí i za odmítavým postojem k této badatelské orientaci o dvě desetiletí déle. Reorganizace po roce 1989 vedla k absolutnímu odklonu zájmu etnografů o studium dělnictva pro jeho ideologické zmanipulování v předchozích desetiletích. Následuje nástup institucionální sociokulturní antropologie nasměřované na tradiční národopisná témata. Odklon zájmu však vedle dalších argumentů podle Woitscha slepě odsouvá fakt, že národopis je konstituován jako převážně historická disciplína. Ani v současnosti však nepatří studium dělnictva kvůli určité stigmatizaci mezi nejvyhledávanější směry (Woitsch, 2012: 692-707).

4 Vymezení regionu

Hornictví je jedním z nejstarších povolání vůbec. V případě ostravského uhelného hornictví však historie přesahuje jen přes dvě staletí. Třebaže zde není ve světovém měřítku historie z nejdělsích, již na přelomu 19. a 20. století se stala díky tomuto odvětví ostravská aglomerace nejprůmyslovější oblastí habsburské monarchie. Dominantní postavení si tato oblast, která bývá označována jako ostravsko-karvinský revír, i nadále udržovala (Vopasek, 2005: 3, 19, 51).

Regiony spojené s hornictvím a hutnictvím, které se začaly rozvíjet po nástupu industrializace, se obecně nazývají *tradiční průmyslové regiony*. Tyto regiony shodně v minulosti zaznamenaly masivní vlnu populačního růstu a totožně je charakterizuje problematické jednostranné zaměření s přítomností velkých podniků (Sucháček, 2004: 60).

4.1 Situace v regionu 1. poloviny 20. století

Podíl zaměstnanců pracujících v dělnických profesích byl ve srovnání s Moravou na straně Slezska již na konci 19. století. Současně s tímto regionálním nepoměrem byla i třídní struktura na tomto historickém území výrazně nerovnoměrně zastoupena. Buržoazie zastávala 14 %, zatímco podíl dělníků přesahoval 80 % z celkového počtu obyvatel. K tomuto je

počátek 20. století ve srovnání s předchozími třiceti lety ve znamení stagnace počtu zemědělského dělnictva a etablování dominantního postavení pro průmyslové dělnictvo (Myška, 1991: 30-38). Z národopisného hlediska však tato doba generuje stále převážně zájem o venkov a jeho kulturu nežli o expandující počty dělnictva. Výraznější zájem o jiné skupiny společnosti, tedy i o dělnictvo přichází až po roce 1948 a největšího zájmu nabývá ve spojení se socialistickými idejemi v sedmdesátých a osmdesátých letech (Woitsch, 2012: 702).

4.2 Situace v regionu 2. poloviny 20. století

Od druhé poloviny 20. století se ve Slezsku pozvolna stává zcela dominantní socialismem preferovaný těžký průmysl a z hlediska ekonomiky je i stále rostoucí. Situaci převážně ovlivnil silný nárůst cen surovin v 70. letech a řada dalších faktorů, které ustavily vzrůstající potřebu nerostných surovin pro ekonomiky průmyslově vyspělých zemí. Tato situace začala v řadě zemí ovlivňovat nejrůznější stránky života (Rosa, Sýkora, 1990: 8). V osmdesátých letech dokonce přesahuje ostravská aglomerace v rámci republiky přes 80% produkce černého uhlí a výroby koksu. K tomuto se přidává i dominance v produkci surového železa a oceli.

Centrální plánování v socialistických zemích dlouhodobě podporovalo specializaci regionů a tím ještě prohlubovalo kontinuální hospodářskou monostrukturu. Dokonce i přes náznaky ekonomické neudržitelnosti ze šedesátých a sedmdesátých let. Přesto byla hospodářská monostruktura nadále uměle udržována (Sucháček, 2004 :59, 61). Přejít od státního socialismu k demokracii provázal úpadek tradičních průmyslových regionů a nevyhnul se ani těžkému průmyslu. Dochází k transformaci po vzoru západní Evropy směrem k tržnímu hospodářství, k novým ekonomickým činnostem a rozvoji nových odvětví (Gwosdz, 2016: 21-23). Po roce 1990 jsou pro region patrné dopady centrálně plánované ekonomiky minulosti i vliv nově příchozí mezinárodní konkurence. S technologickým vývojem rovněž klesá počet dělnictva a vzrůstá počet zaměstnanců v oblasti služeb (Rychlík, 2015: 43). Pád centrálně plánované ekonomiky v Česku a dalších zemích zahájil cestu radikální restrukturalizace. Už po roce 1989 hornictví generuje velké ztráty, nastává období transformace ekonomiky, a to hlavně v zaměstnanosti osob. Dřívější státní podniky vykazovaly přebytek pracovních míst, a tak bylo nutné pracovní pozice redukovat.

4.3 Situace v regionu v 21. století

Od roku 1993 se zaměstnanost v průmyslu nadále snižuje, a to až k roku 2014. Tento rok vykazuje podíl pracujících v průmyslu jen 29 % oproti 65 % zaměstnaným ve službách. Především tradiční odvětví hornictví a hutnictví prokazují výrazné snížení zaměstnanosti. Nově se rovněž objevuje pracovní poptávka po zaměstnancích i v jiném průmyslu, například v automobilovém (Kłosowski, 2016: 49-52). To koresponduje s nejtěživějším současným problémem ostravské průmyslové oblasti, kterým je nezaměstnanost a špatné životní prostředí. To je způsobeno právě historicky jednostrannou orientací této oblasti na těžký a těžební průmysl (Zářický, 2016: 9). Navíc od roku 1993 se Karviná vedle Bruntálu, Frýdku-Místku, Nového Jičína a Ostravy-města opakovaně objevuje v rámci Moravskoslezského kraje mezi strukturálně postiženými a hospodářsky slabými městy České republiky. Takto charakterizované regiony jsou problematické a musí jim být věnována soudržná pomoc státu (Malinovský, 2004: 14).

4.4 Transformace

V naší zemi podobně jako v jiných zemích se socialistickou minulostí je velmi křehká situace týkající se transformace. Konec etapy vysoce centralizovaných států v Evropě nemá ve všech zemích jednotný průběh. Přicházejí změny hospodářského a právního systému, dochází ke kontaktům mezi východem a západem. S tímto přicházejí i změny klasifikace tříd ovlivňující život i kontakty „běžných“ lidí. Těm se také mění životní podmínky, přicházejí nové možnosti i nové překážky. Pro správné porozumění této přeměny je podle Davida A. Kideckela nezbytné se zaměřit na místní problematiku, ale současně i sledovat tyto jevy v širším kontextu. Každodenní problémy a volby jednotlivců vytváří strukturu státu a tímto jej i rozvíjí do jeho specifické podoby. S tímto je spojena i delegitimace, stát prošel transformací a přestal po desítkách let participovat na životě „běžných“ lidí. S klesající úlohou státu přišel na jedné straně rozvoj jednotlivců a na druhé straně nejistota do budoucna. Dochází k sociální regeneraci (Kideckel, 1995: 1-6).

4.5 Industriální a postindustriální společnost

Industrializace je proces, který započal kolem poloviny 18. století ve Velké Británii. Je úzce provázána se vzrůstající urbanizací, tedy stěhováním obyvatelstva z venkovského prostředí do měst. Z urbanizace se stal globální proces, který kvantitativně otáčí celosvětový populační poměr ze strany lidí žijících na venkově ve prospěch strany lidí žijících ve městech.

Tento trend má značné dopady na zvyky, chování, myšlení i cítění lidí. Do měst se rovněž soustředila finanční a průmyslová moc (Giddens, 2013: 208). Zatímco průmyslová společnost byla provázána s obrazem klasického továrního dělníka, je postindustriální společnost v tomto kontextu spojována s tápáním a nejistotou. Jan Keller se mimo jiné soustřeďuje také na integraci dělníků do středních vrstev i na situaci, ve které bude průmyslová výroba nahrazena společností služeb. Dle jeho závěrů téměř nikdo neočekával deklasování značné části dělníků a ohrožení části středních vrstev skrze neplnohodnotné pracovní kontakty. Ty spolu s dalšími faktory srovnávají dělnickou profesy s nedělnickými profesemi. Vyjma nejvýše postavených manažerů také dlouhodobě dochází k degradaci zaměstnaneckého statusu a pracovních podmínek. Společnost se však navzdory prognózám vědců o jejím směru rozpadá na odlišné sociální a kulturní skupiny (Keller, 2010: 90, 130).

5 Metodologie

5.1 Výzkumné otázky

Při výběru vhodného směru pro tuto práci jsem zvolil následující otázky:

Jak vnímají pracovníci hlubinných dolů tehdejší socialistickou propagandu vyobrazující dělníka či horníka jako vzor a elitu „dělnické třídy“? Jak tuto propagandu vnímali dříve, byla pro ně motivační? Byla dělnická práce hlavně snahou o maximalizaci prospěchu pro jedince, získáním vyššího statusu ve společnosti nebo bylo toto zaměstnání skutečně ideologicky spojeno s kolektivistickou představou budování země? Hrála roli při volbě této profese případně rodinná tradice či postoje okolí?

5.2 Informátoři/výběr vzorku

Na základě zvolených kritérií jsem rozhovory vedl s muži, kteří v hlubinných dolech pracovali před rokem 1989. Všichni informátoři navíc museli splňovat pracovní zařazení v rámci Ostravsko-karvinských dolů v tomto čase. Zahnuti byli jen informátoři dlouhodobě žijící na území měst Karviná a Havířov. Celkově bylo osloveno 12 horníků, z nichž 10 působilo přímo v aktivní důlní těžbě a 2 z nich pracovali jako opraváři strojů na povrchu.

Klíčovým informátorem se pro terénní výzkum stal můj děda. Povinná vojenská služba mu byla zkrácena tím, že se stal horníkem. Rozhodl se pro odchod z Plzně a spojit svůj život s jiným krajem. Dlouhodobě žije ve městě Karviná a téměř celý život pracoval jako horník, následně i jako hlavní předák na dolech Mír a Darkov. V současnosti je již přes 25 let

v důchodu, do kterého předčasně odešel. Právě jeho postoje a názory pro mne byly velkou inspirací pro realizaci této práce. Prostřednictvím tohoto informátora jsem dostal cenné informace o tom, koho by bylo na základě zvolených kritérií v prvopočátku vhodné zahrnout do výzkumu. Realizováním několika dalších rozhovorů jsem byl následně odkázán i na horníky, které můj klíčový informátor neznal.

5.3 Zvolené metody terénního výzkumu

Na základě předem vytyčených témat, která se dotýkají událostí minulého režimu, jsem do výzkumu zahrnul osoby pracující v těžkém průmyslu před třemi desítkami let. Výzkum tedy zahrnuje pouze jedince pracující v extrémních podmínkách dolů a současně vylučuje účast žen. Na základě těchto charakteristik jsem zvolil účelový výběr vzorku (Disman, 2000: 112). Přijatelnou metodou, která by v tomto přesně vymezeném prostoru pokrývala roli klíčového informátora a vedla k dalším členům cílové skupiny, se mi i přes některé nedostatky zdála technika "snowball sampling" (Bernard, 2006: 193) neboli metoda nabalování. Od prvních informátorů, které jsem do výzkumu zahrnul, jsem byl odkazován na další informátory, kteří splňovali moje požadavky. Nakonec můj vzorek obsahoval i informátory, kteří se navzájem neznali.

5.4 Získávání dat

Ve snaze sledovat primárně kulturní data a dále je kvalitativně analyzovat bylo vhodnou volbou použít polostrukturované rozhovory. Na základě prvního rozhovoru s klíčovým informátorem jsem si připravil tištěnou formu okruhů, na něž bych během rozhovorů rád navázal. Tato forma měla jen udržovat rozhovor v určených tematických celcích a nepřipustit, aby došlo k výrazným vychýlením od tématu, jako se tomu stává u nestrukturovaných rozhovorů. Rozhovory byly vedeny aktuálním vývojem hovoru ale vždy ve snaze o komplexní popis vytyčených témat (Toušek, 2012: 63-72).

Rozhovory byly nahrávány záznamovým zařízením a následně přepsány. Pouze v jednom případě informátor odmítl poskytnout rozhovor na záznamové zařízení, v jeho případě jsem tedy v rozhovoru pokračoval psanou formou. Data byla sbírána v obydlí respondentů, v restauracích a kavárnách, v nichž se horníci pravidelně scházejí.

Terénní výzkum probíhal od října 2018 do ledna 2019 v okresním městě Karviná. Toto město jsem pro výzkum zvolil, neboť je mi z osobních důvodů blízké, a navíc jej dobře znám. To bylo výhodné v několika případech, kdy bylo možné se informátorů i následně

doptat na otázky, které se nově vytvořily. Také však bylo mnohem snazší odpovědi dodatečně doplnit tam, kde mi odpověď při analýze připadala nedostatečná. Také klíčový informátor v určeném městě již 55 let žije. Během rozhovorů jsem měl tendenci nechávat dotazovaným co největší prostor k rozvíjení odpovědi a tím i umožnit nalezení zajímavého směru pro dané téma. Z tohoto vyplývá, že řada témat se v následném rozdělení překrývá, a proto jsem reakce respondentů v některých případech pro větší srozumitelnost ponechal vcelku.

5.5 Etická stránka sběru a analýzy dat

Všichni informátoři byli obeznámeni s účelem terénního výzkumu i s anonymním charakterem jejich výpovědí v realizovaných rozhovorech. Jména použitá v této práci byla záměrně nahrazena jinými jmény. Rovněž všichni informátoři podepsali informovaný souhlas s využitím výzkumného rozhovoru. Podoba tohoto informovaného souhlasu je přiložena v příloze 1.

5.6 Analýza dat

Jak již bylo uvedeno ve výzkumné metodě, klíčová témata rozhovoru jsem měl připravena na základě prvního rozhovoru realizovaného s klíčovým informátorem. Tato témata tvořila nosnou kostru pro další rozhovory. To však neznamená, že se rozhovory neubíraly i jiným směrem. Naopak bylo mou snahou dávat dotazovaným větší volnost, aby z rozhovoru vycházely nové podněty. Témata jsem následně vypsals podle jejich četnosti a jejich významu. Následně byly jednotlivým tématům přiděleny číselné kódy, které byly dále zpracovány programem Microsoft Excel a dále analyzovány.

6 Výsledky výzkumu

V okruhu mnou vybraných témat se odpovědi často shodovaly, to však neznamená, že se v tématu neobjevila výjimečná či naprosto odlišná odpověď. Témata, na která jsem se dotazoval, nebyla podle vyjádření dotazovaných dříve diskutována, pouze okrajově nebo v jiném kontextu. Někteří z informátorů vykazovali na začátku rozhovoru určité obavy a nedůvěru v prováděný výzkum. To přisuzuji hlavně faktu, který z některých hovorů později vyplynul, a to že se v minulosti s podobným dotazováním nesešli. Výsledky výzkumu jsem následně tematicky rozdělil na dvě části, které se věnují přínosům a nevýhodám zkoumané profese.

6.1 Přínosy profese

V následujících odstavcích jsou popsány přínosy, pro které se dotazovaní v minulosti rozhodli stát se horníky. Sami je během rozhovorů označují jako „hlavní výhody“. Ve dvou případech se lidé pocházející z Karviné shodli, že pro ně bylo výhodné být zaměstnanci Ostravsko-karvinských dolů pro jejich zařazení ve sportovních klubech. Účast těchto informátorů byla zajímavá, neboť by se podle jejich vyjádření horníky nestali, pokud by se museli aktivně zapojovat do těžby. Jiní uváděli odlišné důvody, proč se horníky stali. Vždy se však situace odvíjela od toho, že jim to připadalo výhodné.

„Na šachtu jsem šel, abych mohl hrát fotbal na vysoké úrovni. Nedělal jsem těžké práce, ale bylo to takové veřejné tajemství, jen údržba na dole 9. května. Dříve to tak bylo dotované. Podnik mě stejně jako třeba místní vzpěrače zaměstnával a já z toho měl úlevy. Pracovní doba se řídila tréninkem a celý tým byl porozhazovaný po více šachtách. Druzí nám záviděli, ale dnes mám z fotbalu zničená kolena. Šachta také dávala různé benefity jako třeba zájezdy či možnost navštěvovat rekreační objekty. Kdybych nebyl v takové situaci, šel bych radši do Nových hutí, na šachtu ne, je to blbá práce.“ Karel

Tyto případy však nebyly hlavní motivací nechat se zaměstnat v hlubinných dolech. Nejvýznamnějším důvodem byla výše platu, která byla neúměrně vyšší oproti jiným profesím, a to i těm odborným. Tento faktor se nezávisle na průběhu rozhovorů objevoval velmi často a byl zdůrazňován jako stěžejní důvod, proč se dotazovaní rozhodli stát horníky.

Kalkulaci cíle a adekvátní výše prostředků odpovídá formální racionalitě Maxe Webera, jehož nejvýznamnějším prostředkem hospodářského jednání jsou právě peníze (Pechová, 2001: 466).

„Za takovýma penězma, který byly tenkrát na šachtě se lidi stěhovali i s rodinama. Jinde by tolik chlap nedostal.“ Hynek

Stephen Gudeman charakterizuje peníze jako složitý mechanismus, který je provázán do společenských vztahů. Jedná se o materiální i symbolický prostředek sloužící nejen ke směně či nabytí zboží ale také ke komunikaci a poskytování mezilidských vztahů. V rozličných situacích hrají peníze různé role. V kontextu maximalizace vlastního užitku nejde jen o finanční zisk, mohou také vést ke snaze o úspěch, o zisk vyššího statusu, uznání, svobody, moci aj. (Gudeman, 2008: 124).

„Mezi jednotlivými doly byly velké platové rozdíly. Na nové šachtě zpravidla dávali víc peněz, stěhovaly se celé kolektivy.“ Vojta

Webb Keane, zdůrazňuje, že je velmi problematické udržet kvalitativně odlišné hodnoty věcí v jednom měřítku srovnatelnosti. V tomto kontextu mohou být jedincům nápomocny právě peníze a moc, která je s nimi spojena (Keane, 2019: 2).

„Na šachtě sem ihned po zaškolení dostal dvakrát víc než ve fabrice v Holýšově. Geroj byl ten, kdo měl víc peněz. Navíc horník uživil rodinu, jeho žena nemusela chodit do práce.”

Sláva

Na základě výzkumu realizovaného roku 1972 je sice patrná nespokojenost dosažené rovnoprávnosti žen oproti mužům. Méně svobody ve spojení s podřízeným postavením však ženám přinášelo i určité „výhody”. Vedle jakési pohodlnosti znamenala pro ženu větší izolace spojená s domácností menší zodpovědnost, závislost, absenci činit rozhodnutí a možnost vyhýbat se konfliktům s vnějším světem (Wagnerová, 2017: 178). Feminismus jako politické hnutí vnáší do situace rodinných modelů v devadesátých letech nové návrhy i v otázkách mateřství a postavení žen v domácnostech (Možný, 2002: 168).

„Horník si dobře uvědomoval, že nebude dlouho dělat produktivní práci, ale půjde na pomocné práce. Nebo při útlumu, zavírání dolů ho propustili. Plat byl minimálně dvojnásobný a vyšší.” Míra

Mzdy v dělnických profesích byly ze značné části ovlivňovány mimotarifními příplatky. Naproti tomu byly mzdy ostatních pracovníků v podstatě fixní. Pouze vedoucí a politicky preferovaní pracovníci měli platy výrazně nadprůměrné, neboť se větší měrou, nežli jiní podíleli na hospodářských výsledcích. Mzdy pracovníků se diferencovaly hlavně podle pracovních podmínek v jednotlivých odvětvích, kvalifikace nebyly ve mzdách adekvátně vyjádřeny. Následující příklady se vztahují k roku 1984. Průměrná mzda pracovníka vědy, výzkumu a vývoje činila 4052 Kč. Průměrná mzda dělníka při těžbě, v hutnictví a energetice činila dokonce 4174 Kč. Na opačném pólu však byli například pracovníci školství, kultury a zdravotnictví. Jejich průměrná mzda se pohybovala okolo 3011 Kč (Kalinová, 2012: 34).

„Výdělky byly na šachtě skutečně velmi dobré. Navíc, kdo byl ve straně, měl šanci se dostat vysoko. Straníci měli ve všem výhody a ostatní se k nim chovali líp. Členskou brožuru musel každý nosit neustále u sebe a v ní museli být známky o zaplacení. Myslím, že to bylo něco kolem tří procent z toho, co horník pobíral.” Pavel

Výši platu, který horník v době socialismu pobíral, předkládám na příkladu stranického příslušníka KSČ. V příloze číslo 3 je naskenována Členská legitimace KSČ opatřená známkami o různých nominálních hodnotách. Tyto známky přímo korelují s příjmy

straníka ze zaměstnání. Členské legitimace KSČ podmiňovaly příslušnost ke komunistické straně a členové se jejím přijetím stali součástí tehdejšího režimu. Současně si takto otevíraly cestu k pracovní i politické kariéře a klidnému osobnímu životu. Člen strany měl lepší kádrový profil, a tedy i lepší postavení než nestraníci. (Česká televize: 1996)

6.1.1 Aktuální pohled na ekonomickou stránku profese

„Dnes je to podhodnocená práce, výdělků nejsou takové. Nikdo neřekne, kolik vydělává, ale nejsou tu už takové jistoty, a naopak je hodně úrazů.“ Jarin

„Momentálně tu vznikají průmyslové zóny, ale nejsou tam velké mzdy. Některé jsou i v prostorách šachet. Okolo sedmnácti tisíc.“ Richard

„Šachtám na zdraví lidí nikdy nezáleželo, šlo jen o výsledky a rekordy. Dnes je podle mě tahle práce podhodnocená, dělají ji hlavně Poláci a Slováci.“ Míra

Aktuální výše platu horníka ve společnosti OKD je doložena náborovými letáky v příloze číslo 7. Mezi informátory je ovšem obecně daným východiskem, že by za aktuálních podmínek tuto náročnou práci nevykonávali.

6.1.2 Důchody, kompenzace

Finanční prostředky vyplácené poškozeným při různých povahách zranění byly pro zúčastněné rovněž částečnou „motivací“. Jednotným závěrem je, že v případech, kdy zaměstnanec dolů prodělal úraz, byly ze strany podniku určeny fondy pro kompenzaci poškozeného. Tyto kompenzace až na výjimky podle dotazovaných fungovaly spolehlivě.

Pokud člověk dostal nějakou nemoc anebo dostal rentu, lidé mu to přáli. Horníci se shodují, že renta pro ně byla skutečně velkou motivací pro toto povolání.

„Kdo má rentu a invalidní důchod, nemusí dělat. Někdo má rentu a dožije se dlouhých let a někdo si ji ani neužije. Motivace to byla ale na čas to i zrušili, teď je to zas jak dříve. Stačí sepsat žádost o předčasný důchod.“ Jarin

Tento postoj reflektuje ambivalenci v chápání přínosu profese pro zúčastněné. Na jedné straně stojí pozitivní postoj k situaci, kdy je jedinec v případě náhlého poškození zdraví odškodněn. Na druhé straně je pozice jedince uvězněného v jeho zhoršeném zdravotním stavu.

„Docházelo i ke kalkulování. Někdo šel do důchodu dříve, aby dostal více výhod. Nebo přerazování po pracovním úrazu, to ale nebylo tak lehké. Posudkoví lékaři a komise

pracovali pro doly a obodovávali zdravotní stav. Ten byl dlouhodobě sledován, každý rok se dělaly prohlídky.” Sláva

Tyto stanoviska jsou prakticky neověřitelná, neboť nelze v kontextu minulého režimu dohledat texty či jiné zdroje, které by spolehlivě potvrdily či vyvrátily tato tvrzení.

„Na šachtě byl i postup. Když měl horník jen hornické minimum, získal šestku třídu. Kurzy, oddělané roky a praxe mohly zvýšit kvalifikaci. Devítka byla nejvyšší. Ale i důchody byly oproti jiným pracem vyšší” Karel

V poválečném vývoji se Československu podařilo vedle navýšení ekonomického potenciálu i zabezpečit vysokou životní úroveň. V porovnání s rokem 1948, byl důchod v roce 1986 přibližně šestinásobný (Rosa, Sýkora, 1990: 5).

6.1.3 Byty a podnikové benefity

„Každý horník ho dostal (byt). Byly slušné. Dříve byl problém sehnat byt, ale na šachtě ho každý dostal hned. Stačilo do smlouvy na něj uvést požadavek. Šachty pořádaly rekreace, měly rekreační střediska a podnikové chaty. Jezdilo se i do Bulharska, Jugošky. Byly různé akce pro děti apod.” Pepa

Na základě dlouhodobých dohod a předpisů o cestovním ruchu bylo možné navštěvovat socialistické státy bezvízovým stykem. V rámci cestovního ruchu mohl jednotlivec navštěvovat zahraničí jak skupinově, tak i individuálně. Organizovaný i neorganizovaný cestovní ruch podléhal zásadám prodeje devizových prostředků a ty byly zase řízeny stanovenými limity (Rychlík 2007: 244n).

Nejlépe lze nahlížet na materiální aspekt v přemýšlení horníků v konfrontaci s ideologickou propagací z výkladu socialistických frází, například „Já jsem horník, kdo je víc?” a fráze „Hornická práce je hrdinná a čestná”. Fráze minulého režimu „Já jsem horník, kdo je víc” se objevovala téměř v každém rozhovoru, aniž bych ji sám uvedl. Stačilo hovor nasměrovat k tématu, jak byla v minulosti tato profese vnímána většinovou společností.

„To za komunistů vymysleli chytráci z Ostravy, co utekli do Prahy. Byla to propaganda. Pravda je, že to jen ničilo zdraví.” Karel

„Horník bylo to poslední, buď sem chlapi chodili dělat z vojny nebo po průseru. My jsme tu dřeli v OKD a v Čechách nás brali jako odpad. Člověk byl neustále v práci a na pumpě pak slyšel: pusťte ho, ať může jít na překopávku. Byla to propagace, aby měli více” Bohouš

„Čím více se těžilo, tím měli papaláši více peněz. Stanovili cílovky a rekordy apod. Na Ostravsku se fáralo a v Česku se jezdilo na dovolenou.“ Míra

„Čechy se kvůli tomu heslo smáli“. Vojta

To, jak horníci charakterizují pohled většinové společnosti na jejich povolání, bylo diametrálně odlišné s tím, jak je vyobrazovala tehdejší vůdčí strana i hromadné sdělovací prostředky. Jednotně se všichni účastníci výzkumu shodují, že byly velmi časté různé náborové kampaně popisující různé finanční i sociální výhody tohoto povolání. Vedle těchto kampaní byl důležitý i vliv různých informačních médií. Nejsledovanějším z nich byla Československá televize. Z výsledků výzkumu, který Československá televize provedla mezi léty 1981-1987 vyplývá, že bylo 90 % tehdejších domácností vybaveno televizorem. Významu sdělovacích prostředků si byla KSČ vědoma, proto na diváka propagandisticky působila. Vedle Československé televize byly v oblíbě i sovětské, rakouské a západoněmecké televizní stanice. V oblíbenosti za televizí následoval rozhlas a tisk (Bednařík et al. 2015: 74).

6.1.4 Přátelství

V deseti rozhovorech se zaměstnanci dolů shodovali, že pro ně hrálo důležitou roli přátelství s dalšími spolupracovníky. Vazby, které toto náročné povolání vytvořilo, upoutaly zaměstnance k této profesi na řadu let. Jen ve třech případech bylo zmíněno, že přátelství s dalšími horníky nehrálo významnou roli.

„V téhle práci bylo důležitý mít okolo sebe spolehlivé lidi, který nenechají ve štychu. Na šachtě jsem se seznámil s řadou chlapů, ze kterých se potom stali kamarádi na celý život.“
Míra

Tvrzení o důležité roli přátelství v životech horníků lze ověřit i v dokumentu České televize *Já, horník!*, který se věnuje tématu uzavírání dolů. Omezování těžby je v tomto dokumentu horníky přijímáno s nelibostí. Mnohem větší antipatie však ze strany zaměstnanců šachet přichází v reakci na změnu povolání (Česká televize, 2014).

6.2 Nevýhody profese

6.2.1 Nebezpečí

„Na dole bylo hodně závalů. Největší, co si pamatuju, byl v 90. letech. Skoro 30 lidí tam zůstalo. Někdo tam potom vešel, bál se, tak skončil.“ Bohouš

Na otázku, zda závodům záleželo na zdraví jejich zaměstnanců, odpovídají naprosto jednotně. A to, že by vědomě nikdo jejich zdraví nepoškodil, ale to neznamená, že nebyla upřednostňována těžba a s ní spojené rekordy a cíle.

„Dvakrát za směnu procházela jednotlivé úseky kontrola. Dohlíželi na bezpečnost a postupy. Někdy se stroje nevypínaly (kombajn) a jely bez prodlevy, při poruše se potom celý tým přestěhoval jinam. Při závalu si to řeší havíři, při výbuchu se zavolá záchranka a hasiči.“
Míra

Z vyjádření horníků jednoznačně vyplývá, že nepociťovali žádné technologické či metodické nedostatky za strany vedení, které by je ohrožovaly. Naopak většinově vinu za důlní neštěstí svalují na lidskou chybu.

„Neustále se mluvilo o tom, že někoho důl zabil. Ve skutečnosti ale nezabíjí důl ale chyba člověka.“ Zdeněk

6.2.2 Zdraví

„Spousta horníků má zaprášené plice. Myslím, že se tomu říká silikóza. Také z vibrací mají zničené ruce a jiné nemoci z povolání. Dostat rentu nebylo ale lehké, to spíš byl člověk přerážen na jiné pracoviště, kde se tolik nepráší. Například na „přípravu“ před ražbou. Nebo na povrchu oprava strojů apod.“ Jarin

„Určitě se najdou i dnes lidi, co půjdou pracovat na šachtu. Lidi se nedívají na zdraví. Na šachtě je hic nad 30 stupňů. Prach, že člověk nevidí vlastní ruku.“ Jarek

Pracovní prostředí lze podle vyjádření informátorů jen velmi těžko popsat. Ochranné pomůcky se zpravidla používat musely a jejich opomíjení bylo sankcionováno. V určitých intervalech docházela na pracoviště kontrola, která dohlížela na správné pracovní postupy a dodržování bezpečnosti. Přesto bylo s ohledem na velmi problematické pracovní podmínky, například ve vysokých teplotách někdy složité využití respirátorů k dýchání.

„Ochranné pomůcky používal málokdo, příšerné horko v dole bránilo i používání respirátorů. Nikdy se mi nic nestalo.“ Vojta, v minulosti pracující jako razič na dole
Doubrava

Většina horníků se shoduje, že jejich práce zdraví přímo ohrožuje ale nebezpečí případného úrazu žádný z nich permanentně nepociťoval. Argumentují, že v takovém případě by nadále tuto práci nemohli vykonávat.

„Vyřazování kvůli zdraví? Horník tehdy dostal kompenzaci a dali ho na bezprašné pracoviště.” Sláva

Podle vyjadřování informátorů lze usoudit, že podnik, který horníky zaměstnával poměrně pružně dokázal reagovat na zhoršený zdravotní stav svého zaměstnance. V takových případech byl jedinec přeřazen na pracoviště, kde se nepředpokládalo zhoršování jeho zdravotního stavu a podle charakteru nemoci měl nárok na odškodné.

6.3 Zdevastovaná krajina, odchod lidí z regionu.

Řada soudobých oborů společenských věd pojímá krajinu odlišným způsobem nežli materialisticky. Nicméně v klasických antropologických dílech byla krajině věnována spíše okrajová pozornost. Otázka vztahu člověka a prostředí se ustálila až od druhé poloviny 60. let 20. století. Antropologové krajinu propojují s identitou, má vždy vedle své materiální roviny i neoddělitelnou rovinu sociální. Antropologická krajina zahrnuje to, jak lidé subjektivně zažívají své okolí. Zároveň je i nestálá a žitá prostřednictvím každodenních aktivit. Petr Gibas krajině upozaduje její velmi často naddimenzovaný materiální rozměr a vnímá ji jako syntézu politického, symbolického, materiálního, imaginárního a osobního (Gibas, 2015: 8-13).

Po desítky let je hornickou činností krajina devastována. Poddolování značné části území v krajině způsobilo poklesy terénu, současně je však i krajina zatížena znečištěním, odvaly hlušiny (odpadní kámen) a skladovacími areály. Těžební činnost esteticky znehodnotila krajinu a narušila místní životní prostředí. Došlo i ke znečištění podzemních a povrchových vod, v níž jsou ukládány uhelné kaly. Až definitivní ukončení důlní činnosti umožní likvidaci těchto faktorů negativně ovlivňujících životní prostředí a následnou časově velice náročnou rekultivaci (Havrlant, 2016: 155-179).

„Vznikaly tu města pro horníky. Dnes jsou to města důchodců. Kolem těch měst je krajina hrozně zdevastovaná a není zájem to zazelenit. Máme tady dokonce i obdobu Šikmé věže v Pise”. Dodává Karel na adresu nakloněného kostela sv. Petra z Alkantary v Karviné-Dolech, jehož sklon je patrný již z perspektivy projíždějícího vozidla poblíž přilehlé komunikace.

„Změna krajiny na mě špatně působí. Zůstává tu měsíční krajina, nic tam není. Zůstávají tu těžební věže jako památka. Někde je to zasypané a zasazená tráva.” Pepa

„Člověk, který tady strávil část života, tady zůstane. Zůstávají tu jen důchodci, mladí utíkají. Mladým se nedivím, není tu nic, co by je drželo.” Vojta

Většina rozhovorů měla nádech sentimentu po minulosti spojené s hornictvím, často z nich zazníval stesk po uzavřených dolech a konci této profese. V mezním roce 1989 měl podnik OKD 118000 zaměstnanců, následovala redukce podniku. Po ní v roce 1995 měl tentýž podnik už jen 50000 zaměstnanců. Redukováno bylo hlavně odchody do předčasných a zdravotních důchodů, odchody z podniku vyplácením odstupného, neprodlužováním pracovních smluv (u zahraničních pracovníků) a privatizací nedůlních aktivit podniku (Sucháček, 2004: 69).

Na základě statistik je v rámci České republiky postavení Moravskoslezského kraje s druhou nejvyšší měrou nezaměstnaností skutečně nelichotivé. Nicméně na druhou stranu je věková struktura obyvatelstva hodnocena stále jako příznivá (Malinovský, 2004:26)

6.4 „Vojna” nebo „šachta”

Lidská racionalita je rovněž dobře sledovatelná i ve volbě mezi „vojnou” a „šachtou”. Těmito termíny horníci označují povinnou vojenskou službu a hornickou práci v hlubinných dolech. V pěti případech se účastníci výzkumu shodují, že se rozhodli stát se horníky proto, aby si zkrátili povinnou vojenskou službu nebo aby se jí úplně vyhnuli.

„Jak podepsal šachtu, tak na vojnu nemusel. Byly i případy, kdy na vojně proběhly náborů a kdo podepsal, tak šel dřív domů. Šachta se podepisovala na rok a půl. Kdo to nesplnil, šel zpět na vojnu. Kdo ale naopak chtěl zůstat na vojně, musel dělat školy. Horníkovi stačil kurz a měl minimálně dvakrát víc peněz.” Sláva

„U odvodu jsem zvolil šachtu, stejně jako spousta jiných lidí. Přistěhoval jsem se za práci z Litoměřic. Už od základní školy tam probíhaly náborů a exkurze do dolů.” Karel

7 Závěr

Teoretická část byla stejně jako téma této práce zaměřena na dva zdánlivě odlišné směry. Na jedné straně se jedná o pohled neoklasické ekonomie vyobrazující jedince jako racionální myslící individuum se snahou o maximalizaci ekonomického užítku. Společnost je poté v tomto kontextu souhrnem takto definovaných aktérů. Druhým směrem nahlížení je kolektivismus odpovídající socialistickému uvažování. Ten byl povýšen na mravní princip a za jeho pomoci měla být formována „dělnická třída“. V duchu kolektivismu se nese také myšlenka o dosažení společných cílů centrálním řízením, ze kterého vyplývá podřízenost individua. Webb Keane oba tyto modely kombinuje a současně vyzdvihuje myšlenku, že člověk není pouze racionální tvor. Naopak jej lze rovněž označit za sociálního tvora s morálním uvažováním, kde je každé rozhodování závislé i na ostatních v jeho okolí.

Na základě myšlenek Webba Keana nelze na uvažování jedince pohlížet izolovaně, neboť je společenským fenoménem. Také jej nelze ani regulovat na individuální psychologii či na kolektivní normy. Z absolvovaných rozhovorů je možné tyto teze podpořit, neboť práce v hlubinných dolech naplňuje všechny kritéria racionality v rámci zisku a hmotného zajištění. Současně však lze vyvodit i nezbytnost sociálních vztahů, jež pomáhaly vytvářet rozhodnutí jedinců. Tvrzení o druhotné roli vlivu ideologie podtrhují vyjádření horníků, které ji víceméně považují za absurdní. Takto navíc byla podle horníků charakterizována i ze strany široké veřejnosti. To ji ze své podstaty činilo kontraproduktivní. Většina informátorů sice shodně přiznává, že šlo o cílenou propagandu. Avšak čtyři z dotazovaných v tomto kontextu dodávají, že to byla v očích většinové společnosti „chlapská práce“ s řadou výhod. Vyjma nadstandardního příjmu lze příklon k tomuto zaměstnání spatřit i v konfrontaci s nedobrovolným odchodem do povinné vojenské služby či zachováním si aktivní sportovní kariéry. Téměř všichni horníci celkově s nostalgií vzpomínají na sociální výhody, které jim doly nabízely. Také pracovní kolektivy měly silné sociální vazby a nezřídka se i mimo práci horníci scházeli se svými rodinami. Na dolech vznikala pevná přátelství přetrvávající i po odchodu do penze. I z formulací Jana Rychlíka lze vyčíst, že se lidé upínali mnohem více na řešení každodenních lidských starostí nežli na ideologii formující obraz ideálního jedince podporujícího společný cíl. Z tohoto vyplývá, že bylo snahou dělníků hlavně ekonomické zabezpečení a nikoli upřednostnění nebezpečné profese v kolektivním zájmu raženém tehdejší ideologií.

Překvapivě působí, že horníci sice přistupovali k práci s obezřetností, ale nikdo z nich si nepřipouštěl nebezpečí. Nebezpečí představovala chyba člověka a v pracovních kolektivech

se před ní havíři hlídali navzájem. Samozřejmě, že mohlo docházet i k nebezpečí vlivem přepracovanosti a přetíženosti dolů v rámci snahy o zvyšování produktivity těžby. Ani v jednom případě se ovšem nevyskytlo svědectví o porušování bezpečnostních pravidel ze strany zaměstnavatele.

Velice zajímavě na mne během rozhovorů působily odpovědi k otázce devastování místní krajiny vlivem důlní činnosti. Horníci si byli patrní nebezpečného jednání vlastní aktivity, avšak argumentací o nutnosti tohoto povolání pro ekonomické zajištění celé země ji obhajovali. Podobně působil i argument, že kdyby tam nedělal jeden havíř, přišel by na jeho místo jiný. Z těchto částí rozhovoru lze vysledovat, že lidé ať vědomě či nevědomě smýšleli i v duchu kolektivismu. Z rozhovorů byla rovněž pravidelně patrná současná obava o další směřování regionu.

Pokud bych se do tohoto regionu vracel v rámci jiné práce, zvolil bych téma spojené s přesunem lidí z jejich domovů kvůli důlní činnosti. Neboť v tomto regionu několikrát došlo k přesunu rodin do jiných bytových domů. To se s ohledem na monostrukturní zaměstnanost v Karviné dělo prakticky vlastní lidskou aktivitou, kdy jedinec sám participoval na poddolování vlastního bydlení či částí města, v nichž se sám pohyboval. Toto zjištění jsem se snažil ověřit u informátorů dotazováním, z něhož vyplynulo, že pro ně přesunutí do jiné části města není důležité. To mne upoutalo, neboť si myslím, že si člověk ke svému obydlí i místu, ve kterém dlouhodobě žije, vytváří pouto. Takové pouto však v rozhovorech absentovalo a k současnému setrvání se dotyční vyjadřovali jako k nutné danosti.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

8.1 Literatura

BERNARD, H. Russell. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. 4 vyd. Oxford: AltaMira Press

BEDNAŘÍK, Petr. 2015. In PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989* in Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015.

BIKKENIN, N. B. 1981. *Socialistická ideológia*. 1. vyd. Bratislava: Pravda, 1981.

DISMAN, Miroslav. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000.

GIBAS, Petr. 2015. *Krajina a antropologie* In Petr Křišťuf-Tereza Zíková a kol. *Výzkum krajiny: Vybrané antropologické a archeologické metody*. ZČU. 2015.

GIDDENS, Antony. 2010. *Důsledky modernity*. Sociologické nakladatelství (SLON), 2010.

GIDDENS, Antony. 2013. *Sociologie*. Argo, 2013.

GWOSDZ, Krzysztof. 2016. In ZÁVODNÁ, Michaela, ed. *Restrukturalizace regionů ostravského a katovického jako možnost česko-polské spolupráce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2016.

HANN, C. M. a Keith Hart. 2011. *Economic anthropology: history, ethnography, critique*. Malden, MA: Polity Press, 2011.

HAVRLANT, Jan. 2016. In ZÁVODNÁ, Michaela, ed. *Restrukturalizace regionů ostravského a katovického jako možnost česko-polské spolupráce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2016.

HARFORD, Tim. 2008. *Logika života*. Práh, 2010.

KALINOVÁ, Lenka. 2012 In TŮMA, Oldřich a Tomáš VILÍMEK, ed. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Česká společnost po roce 1945. 2012.

KELLER, Jan. 2010. *Tři sociální světy: Sociální struktura postindustriální společnosti*. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2011.

KIDECKEL, David A. 1995. *East European communities: the struggle for balance in turbulent times*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1995.

KŁOSOWSKI, Franciszek. 2016. In ZÁVODNÁ, Michaela, ed. *Restrukturalizace regionů ostravského a katovického jako možnost česko-polské spolupráce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2016.

LOUŽEK, Marek. 2005. *Max Weber*. Praha: Karolinum, 2005.

LOUŽEK, Marek. 2009. *Metodologie ekonomie*. Praha: Karolinum, 2009.

MALINOVSKÝ, Jan. 2004. *Relevantní ekonomické aspekty současného regionálního rozvoje v České republice a Moravskoslezském kraji* In SMOLÍK, Dušan. *Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě*. Ostrava: VŠB - Technická univerzita, 2004.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství. Základy sociologie. 2002.

ROSA, Jaroslav a SÝKORA, Arnošt. 1990. *Surovinové zdroje kovů v ekonomickém rozvoji ČSSR*. Praha: Academia, Studie ČSAV, 1990.

RYCHLÍK, Jan. 2015. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848-1989. 2015*. In PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48-1989. 2015* in Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. Česká společnost po roce 1945.

SUCHÁČEK, Jan. 2004, *Komparace institucionálně-programové složky restrukturalizace ostravské aglomerace a katovické konurbace v letech 1989-1999* In SMOLÍK, Dušan. *Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě*. Ostrava: VŠB - Technická univerzita, 2004.

TOUŠEK, Ladislav. 2012. In HIRT, Tomáš. a kolektiv. *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*, 1. vydání, PLZEŇ: Západočeská univerzita v Plzni, 2012.

VOPASEK, Stanislav. *Dějiny hornictví, aneb, Jak to bylo s uhlím na Ostravsku*. Ostrava: Repronis, 2005. Ostravica.

WAGNEROVÁ, Alena. 2017. *Žena za socialismu: Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), Gender sondy. 2017.

WEBER, Max. 2009. *Metodologie, sociologie a politika*. Vybral a uspořádal Miloš Havelka. Praha: OIKOYMENH. 2009.

ZÁŘICKÝ, Aleš. 2016. In ZÁVODNÁ, Michaela, ed. *Restrukturalizace regionů ostravského a katovického jako možnost česko-polské spolupráce*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2016.

8.2 Internetové zdroje

ČESKÁ TELEVIZE, 2014. *Já, horník!* [online] [cit. 1. 2. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10408111009-cesky-zurnal/213562262600003-ja-hornik/>

ČESKÁ TELEVIZE, 2016. *Příběhy 20. století*. [online] [cit. 20. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11454740577-pribehy-20-stoleti/216562261760008-stranici/>

HOLZBACHOVÁ, Ivana. 2007. *Společnost očima Emila Durheima. Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity*. 2007. [online] [cit. 24. 2. 2019]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/106764/B_Philosophica_54-2007-1_3.pdf?sequence=1

KEANE, Webb. 2019. *How everyday ethics becomes a moral economy, and vice versa*. Economics Discussion Papers, No 2019-9, Kiel Institute for the World Economy. [online] [cit. 3. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2019-9?searchterm=Keane>

KELLER, Jan. 2017. *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR. 2018. [online] [cit. 20. 4. 2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ideologie>

LOZOVIUK, Petr. 2009. *Možnosti a limity etnologického studia reálného socialismu*. 2009. [online] [cit. 14. 2. 2019]. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_03_2005/AntropoWEBZIN%203_2005.pdf

PECHOVÁ, Martina, 2001. In *Sociologický časopis*, 2001, Vol. 37 (No. 4: 463-471), [online] [cit. 5. 2. 2019]. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/05ef751021ac0e7d96581c5bb7a8a6e987dd8069_137_463PECHO.pdf

PETRUSEK, Miloslav. 2017. *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR. 2017. [online] [cit. 6. 3. 2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kolektivismus>

MELZOCHOVÁ, Jitka. 2013. *Homo economicus – překonaný předpoklad?* E-logos, electronic journal for philosophy, ISSN 1211-0442. 2013. [online] [cit. 20. 3. 2019]. Dostupné z: <https://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/melzochova13.pdf>

MYŠKA, Milan. In *Dynamika sociální struktury obyvatelstva Ostravské průmyslové oblasti ve 2. polovině 19. století*, Sborník prací Pedagogické fakulty v Ostravě. Ostrava: Pedagogická fakulta, 1991. [online] [cit. 7. 1. 2018]. Dostupné z: <http://katedry.osu.cz/khi/historica/pdf/C26.pdf>

SOSNA, Daniel. 2010. Book review. Stephen Gudeman. *Economy's tension: The dialectics of market and economy*. New York and Oxford: Berghahn Books. 2008. [online] [cit. 22. 3. 2019]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Daniel_Sosna/publication/202474135_Review_of_Gudeman%27s_Economy%27s_Tension_The_dialectics_of_market_and_economy/links/09e4150aa6f02c653a000000/Review-of-Gudemans-Economys-Tension-The-dialectics-of-market-and-economy.pdf

WOITSCH, Jiří. 2012. *Český časopis historický*, č-3-4, s. 692-707, [online] [cit. 9. 1. 2019]. Dostupné z: http://konference.osu.cz/sjezd2011ostrava/dok/sekce_c/woitsch_jiri.pdf

9 RESUMÉ

This bachelor thesis examines the main motives of people to become miners during socialism. The key question is whether people were influenced by previous ideology that highlighted workers as a role model of society or whether the main motivations were above-average salary and other professional benefits. The research focuses on miners in Karviná who worked in mining before the year 1989 and were under the influence of the regime and its ideology. Besides the fundamental question of this thesis, the research also focuses on how miners perceive the current landscape near closed mines and other issues.

This thesis formulates several approaches of economic anthropology that can be the starting point for how to approach human decision-making. In this context, these can be both classical theories and modern approaches of contemporary social scientists.

The results of the research suggest that people were strongly motivated by money and the social security of their families. Besides this, social ties played an important part too. They helped shape people's opinions and created lifelong friendships. As well as other benefits offered by the past regime, the idea of shortening the compulsory military service was also appealing to young men. Mines offered such benefits that people would travel across the whole country to get this job regardless the dangers of it and the great health risks it posed even after retirement. Most participants stated that the ideology of a miner had no effect whatsoever. They even agreed in their statements that, like many people, they found this part of the ideology absurd.

10 Přílohy

Příloha 1: Informovaný souhlas

Výzkumný projekt: **České Slezsko v rukou industrializace** (Bakalářská práce)

Výzkumník: Luboš Mečl

Cíl projektu: Představit hornictvo druhé poloviny 20. století trvale žijící na území města Karviná v kontextu postojů vůči socialistické propagandě minulého režimu zvelebujícího „dělnickou třídu“. Na několika příkladech demonstrovat, zda byl výběr jejich profese motivován tehdejší ideologií a připsáním vyššího statusu či byl motivován převážně ziskem a s ním spojenými sociálními výhodami.

Byl jsem informován o podstatě výzkumu a seznámen s cíli projektu. Na mé případné dotazy mi byla poskytnuta srozumitelná odpověď.

Byl jsem informován o tom, že mnou poskytnutými informacemi bude nakládáno jako s důvěrnými a získaná data budou v práci anonymizována.

Účast na výzkumném projektu je dobrovolná a odstoupit od ní je možné kdykoliv během realizace projektu.

Souhlasím s pořizováním audio nahrávek a písemných poznámek během rozhovoru. Záznam z rozhovoru bude stejně jako jeho písemná forma uchován pouze na nezbytně nutnou dobu potřebnou k zpracování Bakalářské práce.

V Karviné dne:

Jméno a podpis účastníka výzkumu:

Podpis výzkumníka:

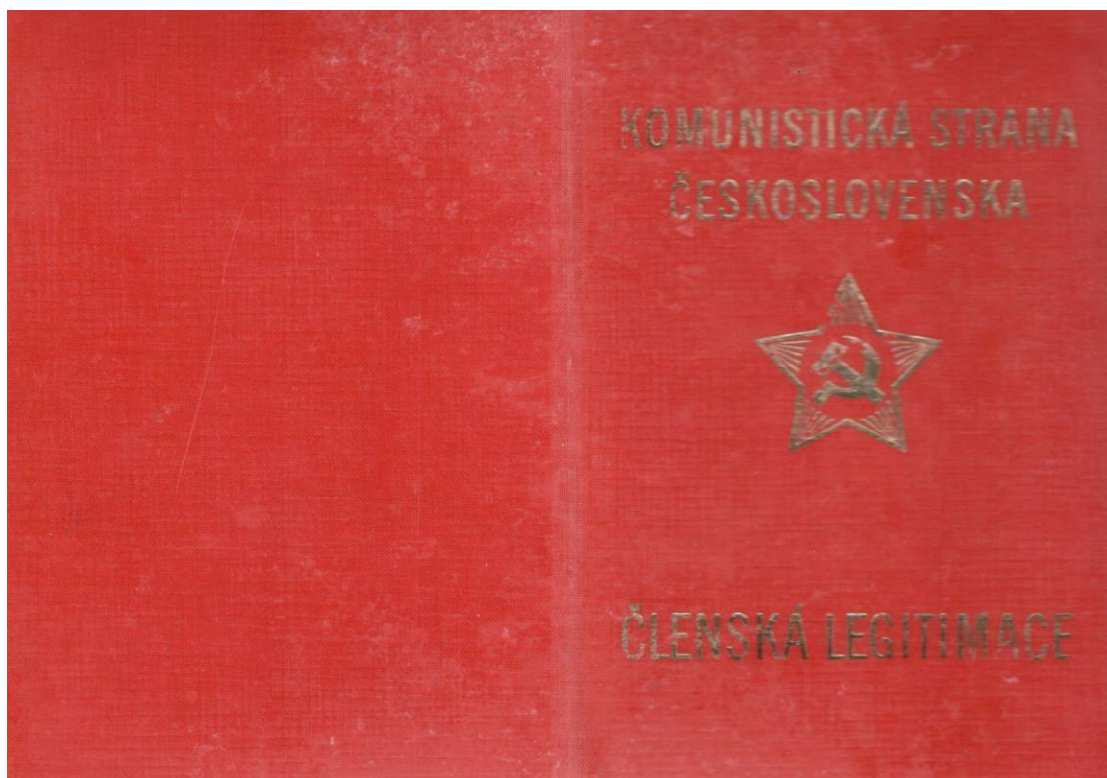
Příloha 2: Tabulka kódů

Úroveň 1	Úroveň 2	Úroveň 3	Téma	Vysvětlení
1			Postoj za socialismu	Horníci se vyjadřují k jejich vlastní motivaci-volbě tohoto povolání.
	1.1.		Negování role ideálu	Ideologie na jejich rozhodnutí neměla vliv. Jiné důvody.
		1.1.1.	Negování role ideálu	Role peněz. Finanční motivace.
		1.1.2.	Byty	Každý dostal od závodu byt, jiní dělníci museli čekat.
		1.1.3.	Sociální výhody	Možnosti rekreace, příspěvky.
	1.2.		Preferování role ideálu	Ideologie-jedna z příčin, proč se stát horníkem.
		1.2.1.	Peníze, zabezpečení	Horník byl spojován s vyšším příjmem a podporou ze strany státu.
		1.2.2.	Prestiž	Byla to prostě „chlapská práce“.
		1.2.2.	Prestiž v širší společnosti	Lidé mimo obor věděli, že je to těžká manuální práce.
	1.3.		Neurčitý postoj	Horníci přesně nedokáží definovat, co je motivovalo k této práci.
	1.4.		Změna postoje	Ti, kteří z určitých důvodů raději z dolů odešli.
2			Postoj z dnešní perspektivy	Horníci se k problému vyjadřují ze současné perspektivy
	2.1.		Negování role ideálu	Dnes jsou ta ideologická hesla ještě více „k posměchu“.
		2.1.1.	Peníze	V současnosti už ta práce z daleka není dobře ohodnocena.
		2.1.2.	Byty	OKD sice nějaké byty vlastní ale o dostupnosti pro horníky nevím.
		2.1.3.	Sociální výhody	Vše je vytunelované, prodané. Výhod dnes moc není.
	2.2.		Preferování role ideálu	Dříve to mělo výhody spojené s KSČ. Dnes ideologie neexistuje.
		2.2.1.	Peníze, zabezpečení	Dnes se více vyplatí fabrika. Dělají tam jen Poláci, kteří mají rentu.
		2.2.2.	Prestiž	Lidé (společnost) to dnes vnímají jinak.
		2.2.3.	Prestiž v širší společnosti	Doba je jiná, prestižní je sedět v kanceláři či být manažerem.
	2.3.		Postoj dnes	Dnes bych do takové práce nešel.
	2.4.		Změna postoje	Změna postoje na tuto práci přišla krátce po devadesátých letech.
3			Krajina, vliv prostředí	Horníci popisují, jak na ně působí změna prostředí
	3.1.		Krajina	Po tom, co většina dolů zavřela je krajina

				odosobněna.
4			Zdraví	Těžba horníkům způsobila zdravotní problémy.
	4.1.		Kritika práce	Horníci kritizují práci v dole, ale současně vyzdvihují klady.
	4.2.		Kompenzace	Ohrožení zdraví bylo materiálně kompenzováno.
5			Přátelství	Extrémní práce je založena na vzájemné důvěře horníků a přátelství
	5.1.		Silný motiv	Převládá představa, že přátelství bylo pro práci velice důležité.
	5.2.		Vedlejší motiv	Převládá představa, že přátelství bylo jen jedním z argumentů.

Příloha 3: Členská legitimace KSČ

Tato legitimace mapuje příspěvky svého držitele KSČ od roku 1980 do roku 1993. Strana číslo 3 a 4 byla z důvodu ochrany osobních údajů vlastníkem legitimace vytržena. Na stranách, které byly vyňaty, jsou uvedeny nacionále a fotografie vlastníka legitimace.

Rok: 1991				Rok: 1992			
MÍSTNÍ ORGANIZACE KSČM č. 18 KARVINA 19, - 20, - 20, - 20, - (w) (w) (w) (w)				Základní článek KSČM II č. 10 KARVINA 20, - 20, - 20, -			
MÍSTNÍ ORGANIZACE KSČM č. 18 KARVINA 20, - 10, - 10, - 10, - (w) (w) (w) (w)				Základní článek KSČM V VI č. 10 VII KARVINA 20, - 20, - 20, - 20, - (w) (w) (w) (w)			
MÍSTNÍ ORGANIZACE KSČM č. 18 KARVINA 20, - 20, - 20, - 20, - (w) (w) (w) (w)				Základní článek KSČM IX X č. 10 XI XII KARVINA 20, - 20, - 20, - 20, - (w) (w) (w) (w)			
16				17			

Rok: 93				Pro záznamy Ústředního výboru Komunistické strany Československa 							
20	20	20	20								
20	VI	VII	VIII								
IX	X	XI	XII								
18				19							

<p>Pro záznamy Ústředního výboru Komunistické strany Československa</p> 	<p>Záznamy o bydlišti—registrace</p>
	<p>Adresa v době vydání legitimace: ZÁKLADNÍ ORGANIZACE č. 5 KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA <i>Karviná 2 Na kopci 2514</i> <small>Dul. L. máj, ul. Právníkova</small> Dne: <i>10. 1. 1980</i> okres <i>Nový Jičín</i> razítko a podpis předsedy</p>
	<p>Změna adresy: Dne: <i>25. 2. 1980</i> ULIČNÍ ORGANIZACE č. 1 KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA Karviná VII Na kopci <small>razítko a podpis předsedy</small></p>
	<p>Změna adresy: Dne: <i>5. 5. 1981</i> ULIČNÍ ORGANIZACE č. 4 KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA Karviná 6 <small>okres Karviná</small> <small>razítko a podpis předsedy</small></p>
	<p>Změna adresy: Dne: Základní článek KSČM č. 10 KARVINÁ <small>razítko a podpis předsedy</small></p>
20	21

<p>Záznamy o bydlišti—registrace</p>		
		<p>Změna adresy: Dne: <small>razítko a podpis předsedy</small></p>
		<p>Změna adresy: Dne: <small>razítko a podpis předsedy</small></p>
		<p>Změna adresy: Dne: <small>razítko a podpis předsedy</small></p>
		<p>Změna adresy: Dne: <small>razítko a podpis předsedy</small></p>
22	23	

Příloha 4: Oprávnění nosit odznaky brigády socialistické práce

**ČLEN
BRIGÁDY
SOCIALISTICKÉ
PRÁCE**

jméno _____
závod _____

v Karviné 2

je oprávněn nosit
ODZNAK I. STUPNĚ
brigády socialistické práce.

v Karviné 1.4.1973

01-1002-4703
ROH - Český průmyslový svaz pracovníků
hornictví a hutnictví
ZÁVODNÍ VÝBOR
Důl 1. máj, závod 3
Karviná 2-Doly
podpis _____

**DŮL 1. MAJ, D.
KARVINA 2**
podpis _____

**ČLEN
BRIGÁDY
SOCIALISTICKÉ
PRÁCE**

jméno _____
závod _____

v záv. 3 MĚR
Karviné

je oprávněn nosit
ODZNAK II. STUPNĚ
brigády socialistické práce.

v Karviné 11.1.1976

Org. čís. 01-0684-4703
ROH - Odkarový svaz pracovníků hornictví
a hutnictví
ZÁVODNÍ VÝBOR
Důl 1. máj, závod 3
735 02 Karviná 2-Doly
podpis _____

Ostravská karvinská revír
DŮL 1. MAJ, D. P.
735 02 KARVINA
podpis _____

ČLEN BRIGÁDY SOCIALISTICKÉ PRÁCE

964

Jméno

závod

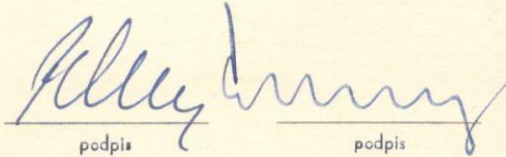
v Karviné

je oprávněn nosit
ZLATÝ ODZNAK
brigády socialistické práce

v Karviné 15.5.1979

Org. čís. 01-0684-4701 Ostravsko-karvinský revál.
ROH - Odborový svaz pracovníků Důl 1. měř. p. závod 3
35 02 Karviná
ZÁVODNÍ VÝBOR
Důl 1. měř. závod 3

Příloha 5: Propůjčení čestného názvu od ministra ČSSR

Ministr paliv a energetiky ČSSR ÚV Odborového svazu PHE	Jméno
propůjčuje čestný název	hlavní předák rubání
★ PRŮKOPNÍK SOCIALISTICKÉ PRÁCE	Závod OKR - Důl 1. máj, k. p., závod 2
	V Praze, září 1987
	 _____ podpis

Příloha 7: Čestné odznaky vzorného pracovníka

ČEST HORNICKÉ PRÁCI

Politické a hospodářské vedení

Dolu 1. máj k. p.

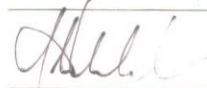
Vám uděluje

čestný odznak

**VZORNÝ PRACOVNÍK
PODNIKU**

za dlouholetou a obětavou
práci v hornictví

v Karvině dne 20.9.1986

ředitel podniku

MINISTR PALIV A ENERGETIKY ČSSR
A ÚSTŘEDNÍ VÝBOR ODBOROVÉHO SVAZU
PRACOVNÍKŮ HORNICTVÍ A ENERGETIKY

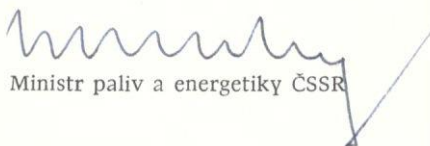
Vám udělují

čestný odznak ministra

VZORNÝ PRACOVNÍK

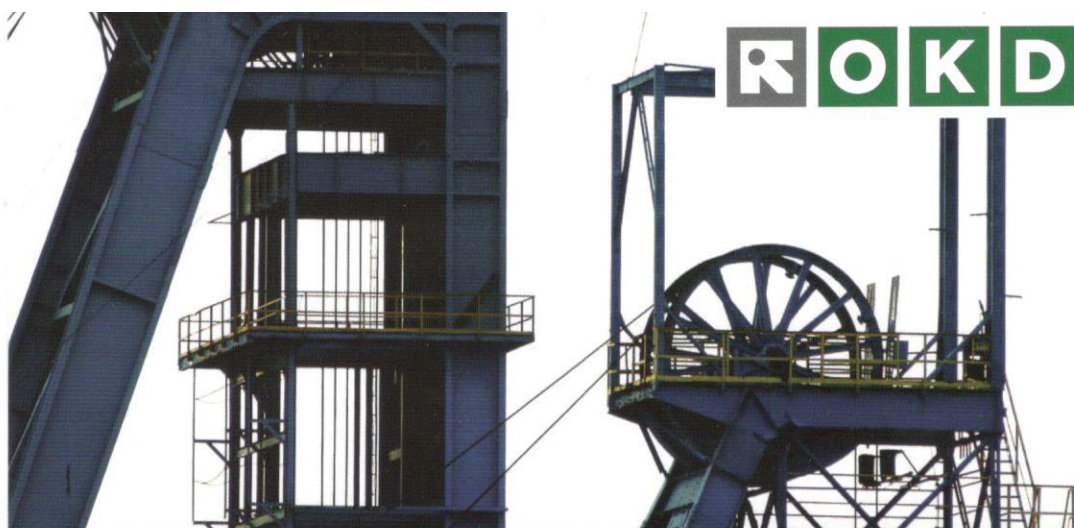
v uznání Vašich pracovních zásluh

Předseda ÚV OSPHE

Ministr paliv a energetiky ČSSR

V Praze dne **9.9.1981**

Příloha 8: Současné náborové letáky

PŘIVEĎ NOVÉ KOLEGY NA DŮLNÍ PRACOVISŤE A ZÍSKÁŠ FINANČNÍ ODMĚNU!!!

Hledáme nové zaměstnance hlavně do rubání a příprav, důlní zámečníky a elektrikáře.

Každému novému uchazeči, který po splnění stanovených náborových kritérií a získání kvalifikace bude pracovat v rubání a přípravách vyplatíme
NÁBOROVÝ PŘÍSPĚVEK VE VÝŠI AŽ 60 TISÍC KORUN.

NA TEBE PAK ČEKÁ ODMĚNA VE VÝŠI

Počet najednou přivedených zaměstnanců v kalendářním měsíci, kteří zůstanou pracovat v OKD po zkušební době	Odměna
1	5 000 Kč
2	15 000 Kč
3 a více	10 000 Kč za každou osobu

Nabídka platí pro nově přivedené a registrované uchazeče až do odvolání.

Podrobné informace získáte

▪ během osobní návštěvy
Poradenského centra
OKD v Karviné na
tř. Osvobození 1721/9

▪ nebo telefonicky
na čísle

725 756 830

▪ nebo prostřednictvím
webových stránek

www.pracevokd.cz

ROKD

STAŇ SE HORNÍKEM V RUBÁNÍ A PŘÍPRAVÁCH

- Každému novému uchazeči, který po splnění stanovených náborových kritérií a získání kvalifikace bude pracovat v rubání a přípravách vyplatíme **NÁBOROVÝ PŘÍSPĚVEK VE VÝŠI AŽ 60 TISÍC KORUN.** Současně uhradíme všechny náklady spojené se vstupní lékařskou prohlídkou.
- **PO JEDNOM ROCE SI V RUBÁNÍ A PŘÍPRAVÁCH MŮŽEŠ VYDĚLAT AŽ 41 TISÍC KORUN MĚSÍČNĚ.** (5. kvalifikační třída – činnost rubání a přípravy).
- **V DALŠÍM ROCE SE TVOJE MĚSÍČNÍ MZDA MŮŽE ZVÝŠIT AŽ NA 46 TISÍC KORUN!**

Nabízíme:

- Pravidelný stabilní výdělek.
- Základní mzdu, prémie a příplatky garantované kolektivní smlouvou.
- Mzdové zvýhodnění pro zaměstnance úseků rubání a příprav.
- Přídavky na dovolenou a Vánoce.
- Šest týdnů dovolené.
- Věrnostní přídavek horníkům.
- Zaškolení na hornickou profesi, podpora při nástupu pro získání hornické kvalifikace.
- Profesionální rozvoj a další odborná školení.
- Penzijní připojištění až do výše 6 600 ročně.
- Svačiny a pitný režim na pracovišti zdarma.
- Příspěvek na stravování.
- Poukázky na nákup sportovních, léčebných, rekreačních a kulturních aktivit.
- Příspěvek na dětské rekreace.
- Rehabilitační péči.

DÁLE HLEDÁME NOVÉ DŮLNÍ ZÁMEČNÍKY A ELEKTRIKÁŘE S NÁBOROVÝM PŘÍSPĚVKEM 40 TISÍC KORUN.

Nabídka platí pro nově přivedené a registrované uchazeče až do odvolání.

Podrobné informace získáte

▪ během osobní návštěvy
Poradenského centra
OKD v Karviné na
tř. Osvobození 1721/9

▪ nebo telefonicky
na čísle

725 756 830

▪ nebo prostřednictvím
webových stránek

www.pracevokd.cz